

Elämäkerta elää ja voi hyvin

Lauri Julkunen

Leskelä-Kärki, Maarit 2017. Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkertoista. Vantaa: Avain. 272 s.

Maarit Leskelä-Kärjen uusi teos pohtii nimensä mukaisesti toisten elämästä kertomista. Kyseessä on ensimmäinen laajalle yleisölle suunnattu suomenkielinen yleisesitys elämäkertakirjoittamisen traditioista ja elämäkerrasta lajityyppinä. *Toisten elämät* jakaantuu aiheeseen johdattelevan luvun ja päätäntöluvun ohella kolmeen laajaan osioon, jotka käsittelevät suomalaista naiselämäkertatraditiota, elämäkerrallista fiktiota sekä elämäkerran kirjoittajan ja kohteen välistä suhdetta. Leskelä-Kärki tähdentää johdannossa, ettei teos pyri olemaan elämäkertatutkimuksen perusteos, vaan tavoitteena on ennen kaikkea herättää ajatuksia ja keskustelua. Ydinkysymykseksi asettautuu, ”miksi ja miten me haluamme kertoa ja kuulla toisten elämistä”. Tästä käy jo ilmi, että elämäkerrasta ollaan kiinnostuneita nimenomaan inhimillisenä käytäntönä, kirjoittamisen ja kertomisen tapana. Teos on siten jatkoa kulttuurihistorian yliopistonlehtorina työskentelevän Leskelä-Kärjen aiemmalle tutkimukselle, jossa elämäkertoja on lähestytty kirjoittamisen kulttuurihistorian näkökulmasta. Suurin osa teoksen alaluvuista pohjautuukin hänen aiempiin kirjoituksiinsa. Siten teos myös kiteyttää ja popularisoi Leskelä-Kärjen viime aikoina tekemää elämäkerrallista tutkimusta.

Teos alkaa laajahkolla johdannolla, joka tutustuttaa elämäkertakirjoittamisen keskeisiin kysymyksiin tutkimuskirjallisuutta ja kaunokirjallisuutta hyödyntäen. Vaikka Leskelä-Kärki lähestyy aihetta historiantutkijana, kaunokirjallinen lukeneisuus ja kiinnostus tulevat esiin lainausten ja esimerkkien kautta. Fiktio ja faktan välisen rajan pohtiminen määrittääkin teosta kauttaaltaan. Elämäkertalajityypin historia käydään johdannossa läpi pikakelauksella antiikista modernin elämäkerran syntyyn ja institutionalisoitumiseen. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on tullut tavaksi puhua 1900-luvun lopulla tapahtuneesta ”elämäkerrallisesta käänteestä”, jonka myötä elämäkerta perinteisenä lajityyppinä on tullut uudelleenarvioinnin kohteeksi. Keskeisimpiä uutuuksia ovat olleet sukupuolen merkityksen korostaminen, naisten kokemuksen tarkastelu elämäkertakirjoittamisen kautta sekä elämäkerran kirjoittajan ja kohteen välisen suhteen problematisoiminen. Näistä teemoista myös Leskelä-Kärki on omassa tutkimuksessaan ammentanut samalla kehittäen niitä eteenpäin. Ne ovat myös tämän teoksen ydinaluetta.

Elämäkerta suhteena

Elämäkerran kirjoittaja asettautuu hyvin erityislaatuiseen ihmissuhteeseen, oli kohdehenkilö sitten elossa tai jo kauan sitten kuollut. Teoksen alussa on Mirkka Rekolan lainaus, joka toimii eräänlaisena mottona ja johtolankana: ”Ketä kukaan ei katso, katoaa.” Leskelä-Kärki toistaa useaan otteeseen ajatuksen elämäkerrasta lajina, jossa ”joku toinen kirjoittaa toisen

elämästä” ja tekee näin toisesta, jos nyt ei ikuisen, niin ainakin pitkäikäisen. Elämän ”ikuis-tamiseen” liittyy kuitenkin suuri valta ja vastuu. Elämäkerta on aina vain yksi mahdollinen kuva kohteestaan, se syntyy aina tietyissä ajassa, paikassa ja ”kuvittelemisen horisontissa”. Elämäkerran kirjoittajan asema on siten monin tavoin ”tukala”, kuten Leskelä-Kärki sitä Jukka Sarjalaan viitaten kuvaa. Tukaluudesta ei pidä kuitenkaan pyristellä eroon, vaan sen reflektointi on olennainen osa kirjoittamisen prosessia. Yhdysvaltalaishistorioitsija Jill Lepore pohdiskelee eräässä artikkelissaan elämäkerran kirjoittajan roolia ja tulee lopputu-lokseen, että kirjoittaja saattaa muistuttaa pahimmillaan murtovarasta, vainoajaa tai pettä-vää rakastajaa (Lepore 2010). Leskelä-Kärki liikkuu saman problematiikan äärellä: kuinka lähestyä toisen ihmisen elämää, päästä lähelle, ilman että suhde muuttuu epäilyttäväksi. Tasapaino etäisyyden ja läheisyyden välillä on tärkeä, mutta Leskelä-Kärjen mukaan vielä keskeisempää on se, ”miten läpinäkyvästi ja tiedostaen sen teemme”. Tiedostava reflektio estää suhdetta muuttumasta epäilyttäväksi, vaikka kirjoittaja kävisi välillä hyvinkin lähellä kohdettaan.

Leskelä-Kärki hakee jatkuvasti yhteyksiä elämäkerrallisen fiktion ja historiallisen elä-mäkerran välillä. Teoksen keskeisessä osiossa tarkastellaan elämäkerrallisia esityksiä eri taiteenaloilla, niin kaunokirjallisuudessa, elokuvassa, teatterissa kuin musiikissakin. Historiallisten elämäkertojen tavoin elämäkerralliseen fiktioon kuuluvat valintojen tekemi-sen välttämättömyys sekä tasapainoilu empatian ja kriittisyyden välillä. Elämäkerrallinen fiktio on ajoittain haastanut perinteistä elämäkertatraditiota ja tuonut siihen myös uusia aineksia. Leskelä-Kärki esittääkin, että elämäkerralliseen fiktioon perehtyminen voi avata uusia näkökulmia myös historiallisten elämäkertojen kirjoittajille. Suhde totuuteen ja totuu-dellisuuden – visuaalisten taiteiden kohdalla myös ”näköisyyden” – vaatimus ovat edelleen relevantteja kysymyksiä elämäkerrallisten esitysten kohdalla, vaikka raja faktan ja fiktion välillä on monin tavoin hämärtynyt. Pyrkimystä totuudellisuuteen voidaan pitää edelleen tavoitteena, samalla ymmärtäen sen, että kertoja on aina myös tulkitsija. Tässäkin Leskelä-Kärki korostaa itsereflektion tärkeyttä: kirjoittajan on tiedostettava vastuunsa valintojen tekijänä. Elämäkerran kirjoittajan eettisenä maksiminaan Leskelä-Kärki mainitsee Merja-Lii-sa Hinkkasen hienosti muotoileman *pieteetin*, joka tarkoittaa ei-välineellistä ja kunnioitta-vaa suhdetta elämäkerran kohteeseen. Totuudellisuuden pyrkimys voidaan nähdä osaksi sitä.

Sukupuoli ja elämäkerta

Leskelä-Kärki toteaa useassa kohdassa, että elämäkerta on vahvasti sukupuolittunut kirjalli-nen lajityyppi. Teoksen ensimmäisessä ja laajimmassa osiossa hän käy ansiokkaasti läpi suomalaista modernia naiselämäkertatraditiota. Elämäkertalajityypin synty ja vakiintumi-nen liittyivät Suomessa kansallisen kulttuurin ja kansalaisuuden rakentamiseen. Varhaiset suurmieselämäkerrat tarjosivat esikuvia ja samalla vakiinnuttivat suurmieskaanonia osaksi kansallista historiankirjoitusta. Vähemmän tunnettua on, että elämäkertoilla on ollut tärkeä rooli myös naisliikkeessä sen varhaisvaiheista lähtien. Leskelä-Kärki on teoksessa kiinnos-tunut etenkin naisista kirjoittaneista naiskirjailijoista. Tarkemmin hän käy läpi Helena Wes-termarckin, Helmi Krohnin, Aino Kallaksen ja Tyyni Tuulion elämäkerrallista tuotantoa. Kaikki pyrkivät tuomaan elämäkertojen kautta naisia kansalliseen kaanoniin, mutta elämä-kertakirjoittaminen oli heille myös tapa peilata kohdehenkilöiden kautta omaa elämää ja kirjailijuutta. Naiselämäkerrat toimivat tuolloin ja myöhemminkin naisliikkeelle tärkeinä tradition välittäjinä. Kirjallisuusinstituutiossa elämäkertoja kirjoittaneet naiskirjailijat saivat

kuitenkin paikan laitamilta, ”kirjallisina sekatyöläisinä”, kuten Leskelä-Kärki kertoo esimerkiksi Tyyne Tuulion määritelleen itsensä.

Jos elämäkerrat ovat olleet naisliikkeelle keino tuoda naisten ääni ja kokemus marginaalista esiin, miehet ovat hallinneet ydinalueita pitkään. Leskelä-Kärki nostaa teoksessa esiin useaan otteeseen lajityypin mieskeskeisyyden: ”Elämäkerta on ollut merkittävien valtaa pitävien miesten laji”, hän kirjoittaa. Tämä näyttäisi pitävän paikkansa edelleen, ainakin kirjakauppojen elämäkertaosastojen perusteella. Suurmieselämäkertaperinteen kritiikin ohella Leskelä-Kärki kiertää teoksessa ympäri ajatusta uudenlaisen sukupuolitetetyn mieselämäkerran mahdollisuudesta: ”miehiin kohdistuvaa elämäkertakerrontaa ei ole juuri analysoitu, ja miehistä ei myöskään ole juuri kirjoitettu sukupuolisensitiivisiä elämäkertoja tai sellaisia elämäkertoja, joissa ensisijainen kiinnostus kohdistuisi elämän yksityiseen tai intiimiin puoleen.” Ajatus jää kuitenkin hieman puolitiehen ja uudet avaukset valitettavasti puuttuvat teoksesta, vaikka Leskelä-Kärki mainitseekin muutamia esimerkkejä. Olisi ollut mielenkiintoista kuulla enemmän analyysiä esimerkiksi ruotsalaiskirjailija Karl Ove Knausgårdin omaelämäkerrallisesta Taisteluni-teossarjasta, jota Leskelä-Kärki teoksen lopussa lyhyesti sivuaa.

Katto korkealla, seinät leveällä

Johdannossa Leskelä-Kärki mainitsee lyhyesti elämäkertatutkimuksen piirissä käydyin kiistan perinteisen historiallisen elämäkerran ja elämäntarinallisuuden tutkimuksen (*life writing*) välillä. Leskelä-Kärjen lähestymistapa kallistuu jälkimmäiseen, vaikka toisaalta voidaan ajatella, että hän on ratkaissut kiistan oivalliset: tekemällä elämäkerrallista tutkimusta omasta elämästään kirjoittaneista ihmisistä. *Toisten elämät* toimii erinomaisena johdatuksena ”käänteen” jälkeisen elämäkertatutkimuksen keskeisiin teemoihin ja on sellaisenaan arvokas lisä tutkimuskentälle, mutta elämäntarinallinen ote tekee siitä paikoin vaikeasti ymmärrettävän ja tilkkutäkkimäisen. Samalla kun Leskelä-Kärjen pohdiskeleva kirjoittus-tyyli ja elämäkerrallisuuden näkeminen sielläkin ”missä se ei heti ilmeisimpänä näyttäyty” tuovat teokseen monipuolisuutta, lukija jää välillä ymmälleen, mistä olikaan kyse. Ongelma olisi ehkä ratkennut jämerämmän toimitustyön ja selkeämmän ilmaisun avulla. Lisäksi esimerkkien runsaus saa välillä toivomaan suurempien linjojen maalailua. Hieman epäselväksi jää, kenelle teos on oikeastaan suunnattu. Se voi olla liian polveileva populaareja elämäkertoja lukevalle yleisölle, tutkijat puolestaan tuntevat Leskelä-Kärjen ajatukset jo ennestään. Rönsyilevyys ja runsaus ovat kuitenkin elämän merkkejä. Elämäkertojen kiinnostavuudesta ja niiden tutkimisen relevanssista Leskelä-Kärki saa lukijan erinomaisesti vakuutettua.

Kirjallisuus

Lepore, Jill 2001. Historians Who Love Too Much: Reflections on Microhistory and Biography. *The Journal of American History* 88 (1), 129–144.

FM Lauri Julkunen on tohtorikoulutettava Jyväskylän yliopistossa Suomen historian oppiaineessa.